

Illyés András jegyzetgyűjteménye¹

Egy életmű tanulságai

Illyés András (1637–1712), a XVII. század egyik legjelentősebb katolikus prédikációgyűjtemény-sorozat szerzője volt. Munkássága két szempontból is egyedülálló: elsősorban az általa közreadott anyag teljessége, másodsorban fordítói-kompilatori tevékenysége miatt. Illyés András prédikációgyűjteményei ugyanis lefedik az egyházi év egészét mind a vasárnapi, mind pedig az ünnepi szentbeszédek tekintetében.² Ez különösen annak tükrében értékelendő, hogy a korszak nagy prédikációszerzői közül Pázmány Péter – néhány kivételtől eltekintve – nem adta közre szentekről szóló beszédeit,³ Káldi György prédikációi⁴ pedig csak az egyházi év első felét „fedik le” – mind a vasárnapi, mind pedig a szentekről szóló prédikációk esetében. Ezek ellenére semmiképpen nem célszerű Illyést termékenyebb szerzőnek tekintenünk a két nagy jezsuita elődnél, mert számos szentbeszédét az ő műveikből kompilálta – ráadásul az ő beszédei jóval rövidebbek a két korábbi hitszónokénál. Ezt a legszemléletesebben azok a szövegrészek bizonyítják, amelyeket egyikük vagy másikuk prédikációjának „felszabdalásával” hozta létre Illyés.

A kompiláció eljárása ismert és elismert, mondhatni kanonikus eljárás volt a korszakban.⁵ Időnként maga Illyés is utalt erre prédikációsköteteinek előszavában: „Mind ezekről külön-külön hármas és igen hasznos, és mindeneknek

¹ Az előadás és a tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Illyés A. (1691), *Megrövidített Ige*, I, Nagyszombat; Illyés A. (1692), *Megrövidített Ige*, II–III, Bécs; Illyés A. (1696), *Megrövidített Ige*, I–II, Bécs [vasárnapi sorozat]. Illyés pályaképéről újabban: Mihalik B. V. (2018), A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció ügye. Illyés András erdélyi püspök kinevezése (1696), in Diósi Dávid, Marton József (ed.), *Catholic reformare: A katolikus egyház a fejedelemség korában*, Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat – Verbum Keresztény Kulturális Egyesület. 285–287.

³ Pázmány P. (1636), *A római anyaszentegyház szokásábul, minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangéliumokról prédikációk*, Pozsony.

⁴ Káldi Gy. (1631), *Az Innepekre-valo Predikatioznak Első Resze*, Pozsony; Káldi (1631), *Az Vasárnapokra-Valo Predikatioznak Első Resze*, Pozsony.

⁵ Hargittay E. (2001), Pázmány és a kompiláció, in Hargittay Emil (ed.) *Pázmány Péter és kora*, Piliscsaba, PPKE BTK. (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2.) 251–260. Maczák I. (2010), *Elorzott szavak*, Szigetmonostor, WZ Könyvek.

tudni igen szükséges prédikációkat írtam, deákul, és magyarul, a szentírásból és szent atyák, doctorok bölcs mondásaiból: sok tudos, és nevezetes olasz doctorok írásiból: és ama nagy Pázmány Péter Kárdinál: és ő hozzá hasonló Káldi Geörgy pap jesuita, a magyar anyaszentegyház fő doctori írásiból, sok szép üdvösséges tanuságokat kiszedegetvén.”⁶ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Illyés ennél pontosabban sehol sem jelölte meg forrásait. Némelyik kötetéből pedig az ilyen vonatkozású jegyzéseket is elhagyta – még az utolsó, vasárnapi prédikációgyűjteményéből is, ami egységesen és kivétel nélkül Pietro Rota gyűjteményéből táplálkozik Illyés szó szerinti fordítása révén.⁷

Illyés nyomtatásban megjelent, magyar nyelvű gyűjteményei összesen 362 beszédet tartalmaznak. Az elmúlt hónapokban ezek közül 350-ről – vagyis több mint 96 százalékukról – bizonyítottam be, hogy jelentős mértékben szó szerinti átvétele, illetve rövidített fordítása egy-egy korábbi szerző munkájának.⁸ A magyar szerzők közül Kálditól és Pázmánytól vett át nagyobb mennyiségű szövegrészt, külföldi forrásai pedig elsősorban olasz nyelvű prédikációgyűjteményeken alapulnak. Itt is elsősorban két szerző munkásságára támaszkodott Illyés: Giuseppe Mansi illetve Pietro Rota beszédeinek magyar változatai jelennek meg leggyakrabban köteteiben. Ilyenformán tehát Illyés Andrásnak számos olasz műfordítást köszönhetünk, illetve a nevezett szerzők gondolatainak magyar nyelvű tolmácsolását. (Természetesen a magyar hallgatóságnak nem volt tudomása az olasz szerzőségekről.)

Bizonyosak lehetünk benne, hogy Illyés olasz eredetiből dolgozott, nem használta az általa használt olasz művek akkoriban már megjelent latin fordítását sem: amikor ünnepi beszédeinek gyűjteményeit 1692 és 1695 között latin nyelven kiadta,⁹ vélhetően maga fordította latinra a szövegeket, amelyek tükörfordításai a magyar nyelvű Illyés beszédeknek, de nem egyeznek meg a már korábban meglévő latin változatokkal. Ebből következően bizonyos Rota- és Mansi-szövegrészeknek többféle latin változatuk is van, ráadásul ilyenformán Pázmány és Káldi-beszédeknek is van latin kiadásuk – igaz, nem az ő nevük alatt.

⁶ Illyés A. (1691), *Megrövidített Ige*, I, Nagyszombat, 2^v.

⁷ Illyés A. (1696), *Megrövidített Ige*, II, Bécs. [Vasárnapi sorozat.]

⁸ Ezáltal a magyar kompilációkutatásban először sikerült ilyen nagymértékű szövegátvételt igazolni egy szerző életművében. Ennek azért van jelentősége, mert a magyarországi prédikációk kutatásában – a szó szerinti szövegátvételek alkalomszerű regisztrálásán túlmenő – strukturált vizsgálatokat tesz lehetővé.

⁹ Illyés A. (1692–1695), *Verbum abbreviatum*, I–V: Viennae Austriae.

Illyés András olasz nyelvű kéziratok gyűjteménye

Izgalmas kérdés annak vizsgálata, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Quart. Ital. 68-as jelzetű Illyés András-kézirat milyen szerepet tölt be az életmű további alakulásában, és milyen jelentősége van a kompiláció-kutatásban.¹⁰ (Az anyaghoz kapcsolódó kutatásaim jelenleg is folyamatban vannak. Néhány részeredmény azonban már a jelen pillanatban is módosítja Illyés Andrással kapcsolatos eddigi ismereteinket.)

A nevezett kézirat – amelyet a későbbi hitszónok 1667-ben kezdett meg és 1668. január 21-én fejezett be római tanulmányai során – számos érdekességet rejt magában: mivel a szerző több esetben is feljegyezte az egyes szövegek bemásolásának idejét, viszonylag pontos képünk lehet arról, hogy az egyes szövegek mikor keletkeztek. Annál is inkább, mivel a szerző gyűjteményes kötetei több évtizeddel később jelentek meg. A bejegyzések között van egy különösen érdekes szövegrész is, amelyben Illyés lelkesülten közli, hogy 1668 januárjában – többekkel együtt – fogadta őt IX. Kelemen pápa.¹¹ Ezek a személyes jellegű jegyzések arra engednek következtetni, hogy feljegyzésük idején még nem feltétlenül foglalkoztatta Illyést a későbbi kiadás lehetősége – ugyanakkor az sem ismeretes, hogy pontosan milyen céllal gyűjtötte össze Illyés ezt az anyagot (későbbi „felhasználásra” szánta-e, vagy tanulmányait segítette). Ugyanakkor figyelemre méltó a kézirat tartalomjegyzéke, amelyet nyilván Illyés állított össze (hiszen jegyzéseinek tanúsága szerint különböző forrásokból dolgozott) és számozott meg. Ennek érdekessége, hogy a kora újkorban szélesebb körben is elterjedt gyakorlatnak megfelelő,¹² azaz nem az egyházi év rendjét követi, hanem tematikus jellegű: Illyés külön egységben szerepeltette például a vértanúkhöz, illetve a confessorokhoz tartozó anyagokat. A kézirat tehát azt igazolja, hogy a kötet szerkesztés és annak gyakorlati kérdései már pályája kezdetén foglalkoztatta Illyést. A szerző későbbiekben ugyanis szintén érzékelhető ilyen irányú érdeklődés: harmadik ünnepi beszédgyűjteményének egy része ugyanis egy korábbi kötetében szereplő beszédek tematizált változata. Ez az eljárás mindenképpen egyfajta szerkesztői tudatosságra utal.

A kéziratban szereplő beszédek és szentéletrajzok szerzőségét is több ízben jelölte meg Illyés András. Legtöbbször Giovanni Maffeiit jelöli meg szerzőként, de megemlítette Pico Ranuccio, illetve Antonio di Fiorenza nevét is. Ez a három név azért is érdekes, mert Szent István, Szent László, illetve Szent Erzsébet kéziratban szereplő életrajzához kapcsolódóan ezek a nevek

¹⁰ Az anyagra Szelestei N. László hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.

¹¹ OSZK, Kézirattár, Quart. Ital. 68.

¹² Szilágyi A. R. (2015), *Kora újkori hagiográfia: Retorika és szenttörténetek: Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely. Bolyai Társaság. 39.

szerepelnek forrásként. Ugyanakkor ezek a jegyzések nem minden esetben mérvadóak – így például a Szent Katalinról szóló szöveg elején a nyomtatásban „Metafrástes Simeon és további Authorok” – a szöveg azonban Alfonso de Villegas Flos sanctorum című gyűjteményéből származik – a Metaphrastes-hivatkozásokkal együtt.¹³

A szakirodalom megegyezik abban,¹⁴ hogy a jegyzetkészítés, excerpálás eleve fontos része volt a korszakban az olvasásnak és alapját jelentette bármifajta írói tevékenységnek is. Egy kevésbé ismert írásában Kovács Sámuel így írt erről: „Hogy az Ember jól olvasson, megkívántatik rá; hogy gondosan szorgalmasan jegyezgesse, e’ nélkül a’ teljes eruditióra el jutni alig lehet. A’ ki semmit se jegyez, majd minden olvasása el vész. Az ember memoriája rest, hűségtelen, vagy legalább az élet idővel gyengül, nem lehet hát, hogy mind azokat megtartsa, a’ miket több esztendőök alatt szorgalmasan olvasott; hanem ha segítünk rajta. [...] Azt kell Lipsiussal közönségesen mondanunk; hogy az olvasás, még a’ repetált olvasás sem elég még a’ szerencsés memoria mellett is; hanem jegyezni excerpálni kell, és a’ jövendő hasznok fejében Adversariákba tenni.”¹⁵

A jegyzetkészítésnek az ókortól kezdve külön „szakirodalma” volt. Kovács Sámuel megfogalmazása szerint „hogy excerpálni kell a’ legtudósabb emberek tanítják. C. Plinius Secundus excerpálás által ment a csudálatos eruditióra. Az ifjabb Plinius akkor is excerpált, midőn a’ Föld-indulás Campaniában mindeneket a’ legnagyobb veszedelemmel fenyegetett. Aulus Gellius azt írja magáról; hogy ő mindég excerpált. E’szülte az híres Noctes Atticaejét. Lipsius hajdani híres Lőveni Professor, melly sok könyveket írt tudva vagyon; de ő nem csak olvasott; hanem excerpált is, még pedig judiciummal, a’ honnan azt szokta mondani: Non colligo sed seligo. Pontánus Jakab a’ nagyobbik Pliniusról emlékeztén, ’s az exerpálásban való nagy szorgalmatosságát dicsérvén azt mondja: hogy az által jutott a’ fő eruditióra, ’s e’ szülte; hogy több Könyveit el halgassam, az ő Naturalis Historiáját, melly egyedül kerülte el az idő fogait, mellyre mint egy 2000 könyveket olvasott meg. Murétus pedig azt mondja róla; hogy egy egész nagy B. theca gyanant lehet tartani. Így értett Pontanus és Muretus Pliniusról, így értsünk mi is e’ kettőről, hogy sok Excerpták nélkül olly sokat és sokfélét nem írhattak volna.”¹⁶

¹³ Szilágyi 2015:39.

¹⁴ Illyés kéziratok másolata és a fordítás kérdése az eddigieknél alaposabb vizsgálatot igényel. A kéziratról: [Koltay-]Kastner Jenő (1927), XVII. és XVIII. századi olaszból fordított vallásos műveink, *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1927, 24–31.; Szilágyi Anna Rózsika (2015), Kora újkori hagiográfia: Retorika és szenttörténetek: Officia oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban, Kolozsvár, Egyetemi Műhely K. Bolyai Társaság. 39.

¹⁵ Kovács S. (1823), A’ Könyvekről és azok olvasásáról, *Tudományos Gyűjtemény*, 7, 1823, 66–67.

¹⁶ Kovács S. 1823:67–68.

1614-ben jelentette meg Francesco Sacchini *De ratione libros cum profectu legendi*¹⁷ című közismert művét az excerpálásról. Ebben a kivonatolás művészetének első lépcsőfokaként a „helyes” olvasás elsajátítását, azaz a megfelelő könyvek kiválasztását, majd kijegyzetelésének módjáról írt. Az ars excerpandi technikájának egyik legismertebb összegzése (amelyre Kovács Sámuel is hivatkozott cikkében) a lelkeségi íróként is népszerű Jeremias Drexel által írt, 1638-ban megjelent *Aurifodina*¹⁸ című könyv. A kiadvány – műfaját tekintve traktátus – a helyes olvasással, s ennek meghatározó elemeként a kivonatolás szükségességével, módjával és használatával (*Excerptorum Methodus, seu, Quomodo Excerptandum sit*) foglalkozott, Justus Lipsiusra, Martin Delrióra, és Jacobus Pontanusra hivatkozva.

Az idézett szerzők műveikben egyértelműen az olvasáshoz és nem a szövegalkotáshoz kapcsolták az excerpálást, ám könnyen elképzelhető, hogy az egyes jegyzetek beépültek az excerpáló egy-egy munkájába – különböző kompilációs eljárások révén. Különösen igaz ez az egyházi szövegalkotásra – ezek során ugyanis alapvető fontosságúnak bizonyult a tanítás tisztaságának megőrzése, amelyet legegyszerűbben szó szerinti szövegátvételek excerpálása, kompilálása révén érhetett el egy-egy szerző. Ennek értelmében könnyen elképzelhető, hogy a egy-egy ilyen munka első szakasza más szerzők műveinek olvasása, s ezekből különféle terjedelmű szó szerinti jegyzetek készítése, vagyis az excerpálás volt.¹⁹ Ezek a jegyzetek később akár szó szerint is beépülhettek egy-egy újonnan létrejött kötet anyagába, s váltak ily módon a szellemi produktumok segédeszközeivé.²⁰

A jelzett segédkönyvek közül a Drexel-mű önállóan,²¹ vagy a szerző összegyűjtött műveivel egyetemben²² számos magyarországi könyvtár megbecsült

¹⁷ Sacchini, F. (1614), *De ratione libros cum profectu legendi*, Ingolstadtii. [Neumann, F. (2001), Jeremias Drexels Aurifodina und die Ars excerpandi bei den Jesuiten, in Zedelmaier, H., Mulsow, M., *Die Praktiken der Gelehrsamkeit in der Frühen Neuzeit*, Tübingen, Niemeyer, 56.]

¹⁸ Részletes ismertetése: Pörnbacher, K. (1965), *Jeremias Drexel: Leben und Werk eines Barockpredigers*, München, Seitz. (Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte, 24/2.) 104–106.

¹⁹ A kifejezés eredetéről bővebben: Ueding, G. (1996), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, III, Tübingen, Niemeyer. 183–185. h. Pragmatikai elemzésével Konrad Ehlich foglalkozott részletesen. (Konrad Ehlich, K. (1981) Zur Analyse der Textart „Exzerpt”, in Frier, W. (1981), *Pragmatik, Theorie und Praxis*. (Amsterdamer Beiträge zur Neueren Germanistik, 13.) 379–402.)

²⁰ Ueding, G. (1996), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, III, Tübingen, Niemeyer. 183. h.

²¹ A teljesség igénye nélkül: Pázmány Miklós (jegyzék: 1667. július 9.), (*Magyarországi magánkönyvtárak*, 52); Keppel Henrik (1703), (*Magyarországi magánkönyvtárak*, 162.); Johann Nikolaus Hain (1711. május 11.) (*Magyarországi magánkönyvtárak* (1992), II, s. a. r. Farkas Gábor, Varga András, Katona Tünde, Latzkovits Miklós, Szeged, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/2.) 321.

²² A teljesség igénye nélkül: Nádasdy Ferenc (jegyzék: 1672) (*Magyarországi magánkönyvtárak*, II, 74); Vépy Benedek (1676. november 9.) (*Magyarországi magánkönyvtárak* (1992), II, s. a. r. Farkas Gábor, Varga András, Katona Tünde, Latzkovits Miklós, Szeged, Scriptum. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/2.) 98.

darabja volt – nagyon is elképzelhető tehát közvetlen hatása prédikációirodalomunkra. Kovács Sámuel írása pedig azt igazolja, hogy – igaz, nem könyv formájában, de – a XIX. században is született szakirodalom az excerpálásról.

Az Illyés-kéziratra vonatkozóan leszögezhető, hogy az ebben fellelhető szövegek nagyobb része a későbbiekben nyomtatásban is megjelent, a szövegek elsősorban a szerző (kompilátor) legendagyűjteményét, az 1682 és 1683 között három kötetben megjelentetett *A keresztényi életnek példáját gazdagították a későbbiekben*. Ismeretes olyan szövegrész is, amely későbbiekben Illyés prédikáció-szövegeibe is bekerült.

Néhány szövegalkotási mód az Illyés-kötetekben

Az Illyés-jegyzetben szereplő szövegek útját érdemes részletesen nyomon követni már csak azért is, mert igen összetett szövegalkotási eljárást figyelhetünk meg bennük. A Szent Erzsébetről szóló prédikáció anyagának eredetije az OSZK-kéziratban szerepel, majd ennek magyar fordítása bekerült az Illyés-féle legendagyűjteménybe. Ennek egy részét Illyés belekompilálta a Szent Erzsébet ünnepére szánt prédikációjába, majd ezt a beszédet más *Az özvegyek tüköre* címen utolsó, tematikus beszédgyűjteményébe „integrálta”. Mindkét prédikációgyűjteményének ismeretes latin változata, természetesen ezekben is szerepel az említett szöveg. Tehát a kéziratban szereplő szöveg bizonyos részei négy ízben is napvilágot láttak. Mivel a kéziratban szereplő szövegrészt Illyés forráshivatozással látta el, joggal gondolhatnánk, hogy a beszéd egyedüli forrása Antonio di Fiorenza. Holott jelentős részben Káldi-szövegeket is tartalmaz: a karácsony utáni vasárnapra vonatkozó – a keresztény özvegyasszonyokról szóló szövegrészt.

Még érdekesebb azonban a Szent László-anyag esete: a vonatkozó életrajzi adatok valóban a kéziratban jelezett Ranuccio-kötetből származnak, a nyomtatott beszédgyűjteményekben azonban két ízben magyarul és ugyanennyiszor latinul is megjelent szövegek viszont más kompilációs technikával készültek. Az Illyés-beszédek szövegének kialakítását ugyanis minden bizonnyal két lépésben oldotta meg a kompilátor: a Pázmány-prédikációt három részre osztotta és a szükséges szöveghelyeken Szent László nevével, illetve az egykori uralkodó életére vonatkozó adatokkal pótolta az eredetileg Szent Mártonra alkalmazott megfogalmazást. Így lett egy Márton-beszédből – három László-prédikáció.

Ugyanakkor az Illyés-kötetektől nem hiányoznak a Szent Mártonra vonatkozó szövegek sem. Erről a következőképpen írt Szelestei N. László: „a Keresztényi életnek példája című Illyés András-mű többszöri megjelenése 1682-től magyarul is könnyen elérhetővé tette Szent Márton élettörténetét. Illyés András római tanulmányai idején (1663–1668) Szent Márton

életrajzát Giovanni Pietro Maffei jezsuita szerzetes (†1603) életrajzgyűjteményéből másolta le 1666-ban. Maffei az életrajz előtt megjegyezte, hogy „Sulpitius Severus és mások” voltak forrásai. Illyés a magyar változatban nem követte mindenütt szószerint Maffeit, változtatott, az életrajz elején azonban ezt a művet jelölte meg forrásaként („Mafféus Péter jezsuita által sommába foglalattott”).²³

A legendagyűjteménnyel szemben prédikációs kötetében Illyés nem használta fel saját korábbi anyagát, hanem... beszédét fordította magyarra. Ezt igazolja a következő szövegrész is:

Giuseppe Mansi

„Vel Dio, che veste d’erbe, e di fiori la terra, ticama il Cielo di stelle e collassù nell’ Empireo, benché coperto di questa nostra spoglia, est amictus lumine sicut vestimento: lo miriamo nodimeno oggi cinto d’ogn’intorno da quelle schiere della corte celestiale colla meta in dosso d’vna veste, ò mantello farne pomposa mostra, ed ostentazione gloriosa in cospetto di tutto il Paradiso; Martinus adhuc catechumenus hac me veste contextit.”²⁴

Illyés András

„Az Isten, ki a’ földet füvekkel, és virágokkal ruházza: az Eget ragyogó csillagokkal ékesíti, noha emberi testbe öltözött: *Amictus lumine sicut vestimento*. Megkönyéztetett világossággal mint öltözettel. Mindazáltal a’ Mennyei seregektől környülvétetvén, a’ Márton 580 mentéjének féldarabját magára vötte, és dicsekedvén mondotta: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contextit*. Márton még katekumenus lévén ezzel a’ ruhával befedezett engem. Villanovai Sz. Tamás ama titulussal tiszteli Sz. Mártont: *Pelagus maximum virtutum omnium*. Minden jóságos cselekedeteknek igen nagy tengere. Még is az Istennek örök Bölcsessége, ez cselekedetiért legkiváltképpen tisztelteti Sz. Mártont az egész világon.”²⁵

²³ *Barokk kori prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről* (2016), válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezetést írta Szelestei N. László, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti források, 5.) 9.

²⁴ Mansi G. (1659), *Prontuario Sacro*, IV, Roma. 252.

²⁵ Illyés A. (1692), *Megrövidített Ige*, II, Bécs.

A kéziratban szereplő Szent István király-életrajz viszont egyaránt bekerült az Illyés-féle legenda-és prédikációgyűjteményekbe is. Az OSZK-ban őrzött kézirat Maffei munkáján alapul – és ennek magyar fordítása ismerhető Keresztyéni életnek példájában is, amint ezt az alábbi szövegrész is igazolja:

Illyés András kézírata

„Tra le piu barbare genti, che per giusto giudizio divino alla distruzione della romana grandezza in diversi tempi concorse, furono (come è cosa nota) gli Unni, i quali dalle intime parti della Scitia, o vogliam dire Tataria, piu di una volta partiti, entrano finalmente nella Pannonia, e cacciatone il Longobardo, Ungheri (non si sa certo per qual cagione) con vocabolo nuovo si nominarono.”²⁶

Keresztyéni életnek példája

„A’ Pogány nemzetek közül, kik Istennek igaz itélete-szerént, a’ Római Birodalomnak megrontására, bizonyos időkben feltámadtak, vóltak a’ Hunnusok; kik Scithiának belső részeiből, két vagy három uttal-is kijöven, végtére bé-jövének Pannoniába, és onnét a’ Longobárdusokat ki-verbén, magokat Magyaroknak, Pannoniát pedig Magyar-Országnak nevezték.”²⁷

Az idézett szövegrész ugyan nem szerepel Illyés Szent Istvánról szóló prédikációjában, de a szöveg más része – kisebb változtatásokkal – fellelhető benne:²⁸

Keresztyéni életnek példája

„Első Kronika Könyvnek 22. részében meg vagyon irva I. Par. 22. v. 8. et. 20. hogy Dávid házat akarván építeni az Ur Istennek, lön az Ur beszéde ö-hozzá, mondván: Sok vért ontottál-ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetsz házat az én nevemnek annyi vért ontván én-elöttem: a’ fiu ki néked születik, igen csendes férfiul leszén. Ö épitt házat az

Megrövidítettett ige

„Irva vagyon Első Kronika Könyvnek huszonkettödik Részében, hogy Dávid Házat akarván építeni az Úr Istennek, lön az Úr beszéde ö hozzá, mondván: Sok vért ontottál ki, és sok hadakat viseltél: nem épithetcz Házat az én nevemnek, annyi vért ontván én elöttem: a’ fiu, ki néked születik, igen csendes férfiul észén. Eö épít Házat az

²⁶ OSZK Kézirattár, Quart. Ital. 68, 113v. (Illyés András lapszámozása: 124.)

²⁷ Illyés A. (1682), *Keresztyéni életnek példája*, Nagyszombat. 764.

²⁸ Az egyező szövegrészeket dőlt betűtípussal jelöltem.

én nevemnek, és ő nékem fiam léssen és én néki Attya lésszek: és meg-erősítem az ő Országának királyi székét. Illyen módon lön válaszsza az Istentől Géyza Herczegnek-is, ki házat akarván építeni az Úr Istennek, az az: egész Magyar Országot meg akarván téríteni az igaz hitre, az Isten Angyala megjelenék néki álmában, mondván: Isten áldgyon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatsz, véghez nem veheted; mert a' kezeid bévannak az emberek vérével mocskolva: de léssen néked egy fiad, ki Isten akarattya által, mind azokat véghez viszi, mellyeket te most véghez vinni igyekeztél. Az pedig Király léssen, és azok közül való, kiket az Isten elsöbben e' világi koronával, annak-utánna örök életnek koronájával meg-koronáztat."²⁹

én nevemnek, és ő nékem fiam léssen, és én néki Attya lésszek: és megerősítem az ő Országának Királyiszekét. Azonképpen Geysa Herczeg Házat akarván építeni az Úr Istennek, az az, egész Magyarországot meg akarván téríteni az igaz Hitre, az Isten Angyala megjelenék néki álmában, mondván: Isten áldgyon-meg téged Kristusnak választotta: A' miket elmédben forgatsz, véghez nem viheted; mert sok embernek vérént ontottad. De léssen néked egy fiad, a' ki Isten segítségével mind azokat végbeviszi, mellyeket te véghezvinni igyekeztél. Az pedig Király léssen; és azok közül való, kiket Isten elsöbben e' világi koronával, azután örök életnek dicsőséges koronájával megkoronáztat."³⁰

A fenti példák azt igazolják, hogy noha a szó mai értelmében Illyés kevésbé számít önálló szerzőnek, hiszen különböző műveinek szövegét jelentős részben fordította és/vagy kompilálta. Ugyanakkor számos műve – így a vizsgált OSZK-kézirat is – határozott és invenciózus szerkesztői elgondolást tükröz. E munka nyomon követésének alapvető dokumentuma az OSZK Kézirattárában őrzött Quart Ital 68. kézirat. Összességében elmondható Illyés András kéziratotól, hogy számos ponton kiegészíti a hitszónokhoz kapcsolódó eddigi ismereteinket és számos újabb kutatási készíti elő. Ennek során pedig több új kutatási problémára is felhívja a figyelmet – amelyek megoldása vélhetően a régi magyarországi szövegek újabb szempontú megközelítéséhez, a régi irodalom létmódjának jobb megértéséhez adhat segítséget.

²⁹ Illyés A. (1682), *Keresztyéni életnek példája*, Nagyszombat. 765.

³⁰ Illyés A. (1692), *Megrövidített Ige*, II, Bécs. 416.